

GYÁNI GÁBOR

Történelmi esemény és struktúra: kapcsolatuk ellentmondásossága*

Tényleges vízvázalasztó volt a múltban és vízvázalasztó részben még ma is, hogy az esemény vagy a struktúra képezi vajon a történész vizsgálatának tárgyát és adja annak fogalmi alapját. A nevezetes rankei meghatározás, mely szerint úgy kell a történésznek elbeszélni a múltat, *ahogyan volt*,¹ implicit módon a történések eseményjellegét tételezi. Ennek felelt meg és felel meg mind a mai napig a történetírás hagyományos politika- és államtörténeti érdeklődése. A nagyközönség a múltból való beszédnek ezt a módját ismeri (el) történetírásnak, és a szakmabeliek közül is sokan (sokáig) ezt tekintették a történetírás kizárólagos képviselőjének. Holott korántsem magától értetődő a dolog. Hiszen már Leopold von Ranke előtt és kivált őt követően többen is akadtak, akik egyáltalán nem vallották ezt a történetírói *ars poeticát*. Voltaire, továbbá John Miller skót társadalomtudós korábban is már úgy vélekedett, hogy az események a dolgok felszínét mutatják csupán, és elvonják a történészek figyelmét a múltbeli dolgok valódi mibenlétéről.² Az eseményt, mindekelőtt a kiemelkedő, az úgynevezett történelmi eseményt a történeti ábrázolás középpontjába állító rankei kánon mellett már a 19. században is jelentkezett az a történetírás, melynek művelői szakítottak a historizmus eseménytörténeti beállítottságával. A comte-i társadalomfelfogást követő pozitivisták történetírás (Th. H. Buckle, H. W. Lecky, H. Taine),³ valamint a „klasszikus kultúrtörténet” (Jacob Burckhardt) szolgált erre beszédes példával.⁴ Az államtörténet-írás elleni első explicit bírálatot francia történészek fogalmazták meg a 19–20. század fordulóján (Paul Lacombe, François Simiand), nem sokkal később pedig néhány

* A 2011. január 31-én elhangzott akadémiai székfoglaló szövege. A tanulmány az OTKA NK 81636 sz., „Történet – médium – nyilvánosság” c. kutatási projekt keretében készült.

1 A kijelentés a német historikus első történeti munkája, a *Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514* (1824) c. könyv előszavában olvasható.

2 *Jacques Revel: Visszatérés az eseményhez: historiográfiai áttekintés.* Korall 15–16. (2004. máj.) 22–23.; *Peter Burke: Az eseménytörténet és az elbeszélés felélesztése.* In: *Narratívák 4. A történelem poétikája.* Szerk., vál. Thomka Beáta. Kijárat, Bp., 2000. 37.

3 Vö. *R. Várkonyi Ágnes: A pozitivisták történetnézete a magyar történetírásban. I. A pozitivisták történetnézete Európában és hazai értékelése 1830–1945.* Akadémiai, Bp., 1973. (Tudománytörténeti Tanulmányok 6.) 58–86.

4 *Peter Burke: What is Cultural History?* Polity Press, Cambridge, 2004. 7–15.

angol történész (Lewis Namier, R. H. Tawney) jutott arra a meggyőződésre, hogy az események mellett vagy inkább azok helyett a struktúrák képezik a történész vizsgálódásainak tényleges tárgyát.⁵ Az Annales-kör történészei számára vált végül elsőrendű problémává, döntő konceptuális kérdéssé a múlt struktúráinak megismerése az eseménytörténet-írás helyett. Nem feladatunk elmélyedni a francia struktúratörténészek elvi nézeteinek ismertetésében, ezért Fernand Braudel nevezetes téziseire térünk ki csupán néhány szó erejéig. Ami már azért is elengedhetetlen, mert az esemény és a struktúra kapcsolatát érintő diskurzusnak mind a mai napig Braudel megszólalása jelenti a kiindulópontját.

Fogalomtörténeti út Braudeltől Koselleckig és tovább

Így szól Fernand Braudel széles körben ismert programalkotó kijelentése: „él bennünk, néhány történészben, [az] erős bizalmatlanság a hagyományos, úgynevezett eseménytörténetírás iránt, melyet nem minden pontatlanság nélkül a politikátörténettel szokás összekeverni, [... azzal], amely [...] a »nagy események« drámájára összpontosította figyelmét.”⁶ Magyarázata szerint a modern szakszerű történetírás eseménycentrikus beállítottságának episztemológiai alapja abban a meggyőződésben gyökerezik, hogy a múlt írott dokumentumai a teljes igazság hitelével bírnak. A források gondos, kritikus olvasása révén automatikusan rekonstruálhatja a történész a múltat, feltárva az ekként megállapított tények egymással összefüggő láncolatát. Majd így folytatódik a gondolatmenet: „Ez az esemény, a »születőben lévő történelem«, a 19. század végén új stílusú krónikában testesült meg, mely pontosságra törekedve lépésről lépésre úgy követte az eseménytörténetet, ahogy az a követjelentésekből vagy a parlamenti vitákból kibontakozott.”⁷ Ehhez képest hozott újat az Annales történészei által kezdeményezett történetírás, amely elvetette a rövid idő fogalmával összekapcsolt eseménytörténeti szemléletmód addigi kizárólagosságát. „A szakítás, mint tudjuk, a gazdaság- és társadalomtörténet javára, illetőleg a politikátörténet kárára szolgált.”⁸

Braudel vezette be és tette széles körben tudatossá azt az elgondolást, hogy az esemény és a struktúra közötti választás kérdése történetírói ethosz választása is egyszerismind. S ezzel azt a jelentést adta az eseménynek és a struktúrának, hogy létezésük időbelisége, a tartam választja el egymástól és állítja szembe őket egymással. Elgondolása dogmaként rögzült később a gyakorló történészek

5 *Revel, J.*: i. m. (2. jz.) 23.; *Burke, P.*: Az eseménytörténet i. m. (2. jz.) 37.

6 *Fernand Braudel*: A történelem és a társadalomtudományok. A hosszú időtartam. In: Történetelmélet. I–II. Szerk. Gyurgyák János–Kisantal Tamás. Osiris, Bp., 2006. (Osiris Tankönyvek) II. 1161–1162.

7 Uo. 1162.

8 Uo.

között éppúgy, mint a történetelmélettel foglalatosskodók körében. Fontos azonban megjegyezni, hogy a hosszú időtartam braudeli fogalma idővel magán a francia, az Annales-hoz kötődő történészek körén belül is, azon kívül pedig még egyértelműbb elutasító kritikát vont maga után.⁹ Az esemény és a struktúra mint külön időbeliségek fogalma ezzel szemben a közelmúltig őrizte látszólagos érvényességét a történetelméleti diskurzusban. Ezt példázza egyebek közt és főképpen Reinhart Koselleck munkássága.

Nagyjából másfél évtizeddel azt követően, hogy Braudel explicit formában is kifejtette hatásos elképzelését a hosszú időtartam problémájáról, Koselleck szintén felvetette a kérdést egy elméleti alapokon nyugvó gondolatmenet keretében, majd több alkalommal visszatért a kérdésre a későbbiekben. Koselleck maga is abból indult ki, hogy az esemény a rövid időt, a struktúra ellenben a tartós létezést testesíti meg. Emellett más különbségeket is konstatált közöttük; ezek közül a legfontosabb az, hogy másmilyen módon fér hozzá az emberi tapasztalat az eseményhez, mint a struktúrához. Az esemény *per definitionem* az „előttiség” és az „utániség” szigorúan kronologikus rendjében történik, s mint ilyen, közvetlenül adott az emberi tapasztalatok számára. „A hajdan közvetlen tapasztalatok átalakulása történeti ismeretté [...] mindig alá van vetve a kronologikusan mérhető egymásutániságnak.”¹⁰ A struktúra fogalma ellenben „olyan összefüggéseket ragad meg időbeliségük szempontjából, amelyek nem merülnek ki az egykor megtapasztalt események szigorú egymásutánjában”.¹¹ Nem azért, mintha a struktúrák nem lennének átélhetőek valamiképpen; az adottságok (mint strukturális létformák) mindig beépülnek ugyanis valamilyen módon az eseményekbe, és ily módon áttételesen nyomot hagynak a tapasztalatok világán is. A strukturális adottságok azonban nem olyanok, mint a szigorúan vett eseményszerű entitások, mivel „nem a korábbiság kronológiai értelmében előzik meg”, vagy nem így követik a mindenkor zajló eseményeket. Közelebről: „időbeli állandóik túlmutatnak az adott eseményben részt vevő személyek kronológiailag azonosítható tapasztalati terén. Míg az eseményeket meghatározott személyek idézik elő és szenvedik el, addig a struktúrák egyénfelettiek és személyköziak.” Ez okból a struktúrák nem vagy ritkán személyesíthetőek meg, és rendszerint „funkcionális meghatározást igényelnek”, miután folyamatjellegű entitások.¹²

9 Revel, J.: i. m. (2. jz.) 28–33.; Jacques Le Goff: Visszatérések a mai francia történetírásban. Budapesti Könyvszemle 12. (2000) 192–197.; Czoch Gábor: A „longue durée” körüli viták. A történeti idő megközelítésének változásai az Annales folyóirat körében. In: A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére. Szerk. Halmos Károly et al. Századvég, Bp., 2009. 517–527.; Gyáni Gábor: Az elbeszél és az elbeszélhetetlen történelmi idő. In: *Uő*: Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem. Nyitott Könyvműhely, Bp., 2010. 208–218.

10 Reinhart Koselleck: Ábrázolás, esemény és struktúra. In: *Uő*: Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája. Atlantisz, Bp., 2003. (Circus Maximus) 164–165.

11 Uo. 166.

12 Uo. 167.

Koselleck sem zárja ki azonban, hogy a struktúrák némelyike olykor közvetlenül beépülhet a történelmi szereplők tudattalanjába; azt meg végképp nem tagadja, hogy a szinte már eseményszerű struktúrák, melyek időtartama rendszerint nem haladja meg az egyes nemzedékek természetes emlékezeti időhatárait, „minden további nélkül” részeivé válnak a nemzedéki tapasztalatnak.¹³

Braudel szelleméhez híven Koselleck szintén azt vallja tehát, hogy az „események és a struktúrák időbeli kiterjedése [...] a történelmi mozgások tapasztalati terében különbözik” egymástól.¹⁴ Tovább nyomatékosítja esemény és struktúra eltérését azáltal, hogy megállapítja: már a róluk szóló beszéd jellege is különbözik egymástól, mivel „az »események« csak elbeszélhetők, [a] »struktúrák« viszont csak leírhatók”.¹⁵ Ennek ellenére nem ragaszkodik mereven esemény és struktúra feltétlen dualitásához, és elismeri, a két sík helyi értéke és egymáshoz való viszonyuk leginkább attól függ, hogy milyen kérdéssel fordulunk feléjük. Ezzel a huszárvágással nyomban episztemológiai síkra tereli át esemény és struktúra viszonyának kérdését. Egy helyen megjegyzi: „A statisztikai idősorok konkrét, egyedi eseményekből állnak, amelyeknek megvan ugyan a maguk ideje, de csak hosszabb időszakok mintázatában nyernek strukturális jelentést. Elbeszélés és leírás itt egymásba illeszkednek, az események pedig a strukturális állítások előfeltételeinek számítanak.”¹⁶ Az események, ezek szerint, nem feltételei a strukturális állításoknak, hanem csupán így gondolunk rájuk.

S ezzel Koselleck megteremti az elvi alapját annak, hogy utóbb feltételezze struktúra és esemény alkalmankénti összeolvadását. Nem állítja ugyan, hogy az egymást ekként meghatározó két külön idősíki maradéktalanul feloldódik egymásban, azt sem zárja ki azonban kategorikusan, hogy időnként átalakulnak egymásba: „minden esemény strukturális pozícióba kerülhet”, illetve „maga a »tartam«, az állandóság is válhat eseménnyé”.¹⁷ Ezért nem lehet tehát tanulni a történelemből. A *historia magistra vitae* cicerói bölcsessége egyre többet veszít a kora újkor századaitól kezdve korábbi érvényességéből. A múltból magyarázni a jelent, és ennek alapján előrelátni a jövőt azért is egyre nehezebb, mert a maradó struktúrák, a tartósan ható folyamatok, amelyek meghatározzák, egyúttal túl is élik a rövid lefutású eseményeket, gyakran maguk is eseménnyé válnak;

13 A „nemzedéki tapasztalat” az egyik lehetséges megnyilvánulása annak, amit Halbwachs a kollektív emlékezet „társadalmi kereteinek” nevez. Vö. *Maurice Halbwachs: On Collective Memory*. Ed., trans., introd. Lewis A. Coser. University of Chicago Press, Chicago, 1992. (The Heritage of Sociology). A nemzedék mint tapasztalati (emlékezeti) közösség fogalmát Mannheim munkálta ki. *Karl Mannheim: A nemzedéki probléma*. In: Ifjúságszociológia. Összeáll., vál., bev. Huszár Tibor–Sükösd Mihály. KJK, Bp., 1969. 31–67.

14 *Koselleck, R.*: i. m. (10. jz.) 169.

15 Uo. 163. Az elbeszélés és az esemény (valamint a struktúra) mint időtapasztalat kapcsolatát illetően Paul Ricoeur fejtett ki még átfogó elméletet, amivel érintőlegesen sem foglalkozhatunk ezúttal. Ricoeurnek az eseménnyel mint olyannal összefüggő elméleti elképzeléséről informatívan szól: *Revel, J.*: i. m. (2. jz.) 31–33.

16 *Koselleck, R.*: i. m. (10. jz.) 169.

17 Uo. 172–173.

következésképpen gyorsabban változnak, mint korábban, és a hatásuk is kevésbé kiszámítható ezáltal. A jövő ennél fogva nem vagy alig jelezhető előre.¹⁸

Az 1980-as évek végén tért vissza Koselleck újra a problémához azt latolgatva, hogy milyen hatást gyakorolt a nyelvi fordulat a történelmi megismerésre. A hangsúlyt ez okból a nyelvi kifejezés, a megjelenítés (a reprezentáció) időbeliségének, valamint az esemény temporalitásának az elvi különbözőségére helyezte. Fogalomtörténészként tisztában volt ugyanis azzal a döntő eltéréssel, amit a nyelvi jelenség (a fogalomalkotó történelmi beszéd), amely lényegénél fogva ismétlődő (ismételhető) megnyilatkozás, tehát egyfajta struktúra, valamint az ismétелhetetlen és egyszeri eseményszekvencia mutat egymáshoz képest; amíg az előbbi a huzamos, addig az utóbbi a rövid idő tartamában mozog. A nyelv, melynek segítségével elbeszéljük a múltat, sugallja Koselleck, nem egyszerűen tárolja a múltban keletkezett, az idők során fokozatosan felhalmozott (történelmi) tapasztalatokat, amelyek akkor is hatnak, amikor pedig a múlt adott pillanata már végérvényesen tovaszállt, hanem újra *is teremti* az elmúlt valóságot. A nyelv (a nyelvhasználat) inkább korlátozza szerinte, mintsem képviselné, közvetlenül szóhoz juttatná a történelmi ágens valamikori tapasztalatait. Visszafogottabban kifejezve: a történelmi megismeréshez használt nyelv mindig egy bizonyos módon és nem másként engedi megszólalni a hajdani (a történelmi) tapasztalatokat.¹⁹

Koselleck sem állítja ugyanakkor, hogy a nyelv mint tudati struktúra abszolút módon ellenáll a változásoknak, hogy teljesen blokkolja az időbeli változásoknak megfelelő tapasztalatok adekvát nyelvi megragadását. A dilemma feloldásaként vezeti be Koselleck azt az elgondolást, mely szerint a történelmet, a történelmi múltban folytonosan keletkező, idővel elhaló tapasztalatokat rendszeresen *feljegyzik, továbbírják* és végül *újraírják*.²⁰ Annak a meggyőződésének ad ily módon hangot a német gondolkodó, hogy különműségük ellenére is létrejöhet valamiféle belső kapcsolat esemény és struktúra között.

Bármily csábító lenne lehorgonyozni rövid időre a nyelvi reprezentáció és a valóság közötti viszony imént érintett kérdésénél, nem keríthetünk sort erre ezúttal.²¹ Nem vizsgálhatjuk tehát tovább azt, hogy miként nyeri el a valóság önnön történelmi reprezentációját, lett légyen szó eseményről vagy struktúráról. A kérdést Philippe Carrard vizsgálta az *Annales* folyóirat köréhez tartozó francia történészek nyelvhasználatát elemelve.²² Újabbán Allan Megill járult hozzá ahhoz,

18 Reinhart Koselleck: Az ismeretlen jövő és a prognózis művészete. Helikon 55. (2009) 517–530.

19 Uő: Linguistic change and the history of events. Journal of Modern History 61. (1989) 657.

20 Uő: Tapasztalatváltozás és módszerváltás. Történelmi-antropológiai vázlat. Korall 23. (2006. márc.) 31–49.

21 Ehhez vö. Szeberényi Gábor: Lehet-e az esemény „tudományos” kategória? Az esemény-fogalom történetelméleti megítéléséről. In: A történész szerszámosládája. A jelenkori történelmi gondolkodás néhány aspektusa. Szerk. Szekeres András. L'Harmattan–Atelier, Bp., 2002. (Atelier Füzetek 3.) 199–204.

22 Philippe Carrard: Poetics of the New History. French Historical Discourse from Braudel to Chartier. Johns Hopkins UP, Baltimore, 1992.

hogy tisztábban lássuk a magyarázat és a deskripció mint narratív moduszok tényleges használatát a történetírói gyakorlatban.²³ Anélkül, hogy akár Carrard, akár Megill megemlítené, Koselleck előbb taglalt megkülönböztetése munkál azon meglátásuk mögött, mely szerint az esemény megjelenítését az elbeszélő narráció, a struktúra ecsetelését pedig a leíró (az elemző) beszédmód végzi el.

Végül eszünkbe ötlük, hogy a szóbeliség, valamint az írásbeliség, e két külön intellektuális technológia mily nagy mértékben szabja meg a tapasztalatszerzést és kivált a tapasztalatok továbbadásának a mechanizmusát. Mint Walter Ong revelatív felismeréseiből kitűnik, a kirografikus (írásos) és kivált a nyomtatásos technológia világában olyan tudatstruktúrák gyökeresednek meg, amelyek a tudást és a tapasztalatot a tisztán szóbeli kultúra számára elérhetetlen, sőt elgondolhatatlan módon tárolják, fejezik ki és teszik befogadhatóvá.²⁴ Ez pedig arra is rávilágít, hogy a modern történeti gondolkodásmód jegyében kutakodó történésnek a múltat illető felismerései, a vele kapcsolatos megismerői tapasztalatai eredendően sem felelhetnek meg a valamikori, kizárólagos vagy maradványos szóbeliség körülményei közt élő ember (a történelmi ágens) öntudatának és önérzékelésének.

Az esemény elvi definiálhatatlansága: Raymond Aron koncepciója

Az elemzők szinte mindegyike a változatos időbeliség, az eltérő időtartam kritériumához köti tehát esemény és struktúra elvi különbözőségét. Raymond Aron sincs ezzel másként, jóllehet ő arra is rámutat emellett, hogy semmivel sem valószínűbb entitás az esemény a tapasztalat szempontjából, mint amilyen valóságos maga a struktúra. A fenomenológiai szemlélet jegyében Aron kijelenti, egyetlen konkrét esemény sem írható le kielégítő módon egyes-egyedül a tapasztalati evidencia erejére hagyatkozva. Hiábavalónak minősít ezzel minden olyan vállalkozást, amely a tapasztalat valóságosságára építené az *elemi történés*, az esemény fogalmát. Az esemény, Aron szerint, egyszerre egész és rész, vagyis atomi létező és egyúttal maga a teljesség. A tétel alátámasztására hozott példája így szól: „Az austerlitz-i csata valami egész egy gránátos harci tetteihez vagy a lovaság támadásához képest, azonban atomi esemény az 1805-ös hadjárathoz viszonyítva, amely maga is csak egy eleme a napóleoni háborúknak.”²⁵

Kétségesnek minősíti ezek alapján, hogy kijelölhetnénk egyáltalán az elemi eseményegységeket, amelyek történelmi atomnak lennének tekintendők. „Egy bi-

23 *Allan Megill*: Narrative and the four tasks of history-writing. In: *Uő: Historical Knowledge, Historical Error. A Contemporary Guide to Practice*. University of Chicago Press, Chicago, 2007. 78–103. A probléma áttekintéséhez ld. *Gyáni Gábor*: Diszkurzív idő a történetírásban. In: *Uő: Az elveszített múlt i. m. (9. jz.)* 218–236.

24 *Walter Ong*: Szóbeliség és írásbeliség. A szó technologizálása. *Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet–Gondolat, Bp., 2010. (Társadalomelmélet – kommunikációelmélet)* 135.

25 *Raymond Aron*: Az értelmiség ópiuma. *Akadémiai, Bp., 2006.* 144.

zonyos csatát emberek ezrei vagy akár milliói vívtak meg, akik mindannyian sajátos módon élték meg azt. Egy szerződés fizikai értelemben egy dolog. Jelentését tekintve azonban sokféle, más azok számára, akik megszövegezték, és azok számára, akik végrehajtották, sőt talán megint más azok számára, akik különböző hátsó gondolatokkal a fejükben írták alá.”²⁶ S mi következik ebből szerinte? Elsőként az, hogy egy adott esemény mint „jelentés-egész”, „kizárólag az azt értelmező történész, vagy történelmi személyiség megismerésében nyeri el egységét”.²⁷ Bár az esemény mint olyan valamiképpen mindig megtapasztalható a történés során, ennek ellenére nem beszélhetünk arról, hogy létezik esemény a maga abszolút mivoltában. Ezt kizárja már az is, hogy ugyanannak az eseménynek az átélése során számtalan, egymástól különböző tapasztalat keletkezik (keletkezhet). Nehezen dönthető el ugyanakkor, ha eldönthető egyáltalán, hogy mikor és mely ponton lépünk ki valamely atomi esemény köréből, és mikor kerülünk át végérvényesen az eseményszekvenciák világába; az utóbbi már struktúra módjára hat, még ha nem is tekinthető végérvényesen megszilárdult struktúrának. „Valójában minden esemény egy bizonyos időtartam alatt és egy bizonyos téren belül zajlik le éppúgy, mint bármely más egész. Az eseményeknek pillanatszerűeknek és egyedieknek kellene lenniük ahhoz, hogy valamely lényegi különbséget tudjunk tenni [mármint esemény és struktúra között], ám nem azok.”²⁸

Aron sem állítja azonban, hogy semmiféle különbség sincs esemény és struktúra (az ő szóhasználatában: az egész) között. „Minél nagyobb egészekről beszélünk, annál kevésbé nyilvánvalóak ezek határai, illetve belső egysége.”²⁹ Ez okból fogadjuk el őket inkább struktúrának. E hitünkben az is megerősít bennünket, hogy a történelmi ágensek tapasztalati világa és a múlttól mint történelemről a történészek által szerzett tapasztalat látszólag távol esik egymástól. A történelmi elbeszélésekben a múltbeli tapasztalatoknak tulajdonított jelentés ily okból különbözik (különbözhet) az ágensi tapasztalattól, ennek folytán értelem-szerűen „megnövekedik az önkényes értelmezések kockázata is”.³⁰

Mi „valóságosabb”, az esemény vagy a struktúra?

Csábító lenne kitérni e ponton az események, valamint a struktúrák valóságreferenciáinak a kérdésére, tisztázva, hogy mennyire valóságos az egyik és a másik csupán azért, mert valamely ágensi tapasztalat igazolja a létüket. Ha már a múltbeli események előidézői, elszenvedői és tanúi, a történelmi aktorok sem örökítik át az utókorra feltétlenül „hiteles” módon az események autentikus jelenté-

26 Uo.

27 Uo.

28 Uo. 145.

29 Uo.

30 Uo.

sét, mi garantálja akkor a struktúrák valóságosságát? Hiszen vajmi ritkán felel meg ez utóbbiaknak, ha megfelel egyáltalán, valamilyen közvetlen ágensi tapasztalat; a történész kezeskedik csupán ténylegesen a pusztá létezésükről is, egyedül neki van ugyanis róluk – fogalmi alapokon nyugvó – biztos tudása. A kanti „csupán elgondolható” és az „érzékelhető” ellentétének a különbségéről van jelen esetben is szó.

Kosellecknek a kérdésre adott válasza az, hogy nem valóságosabbak az események a struktúráknál „csak azért, mert az eseményeket a történés konkrét menetében köti a természetes kronológia tapasztalatilag tetten érhető egymásutáni-sága”.³¹ A struktúrák éppúgy valóságos létezők, mint az események, bár egy másik idősíkon fejtik ki a maguk hatását. Különbözik is, folytatja Koselleck, az „*ex post* megállapított események fakticitása sohasem azonos a múltbeli összefüggések valóságosnak vélt teljességével. Minden kidolgozott és ábrázolt esemény a tényszerűség fikciójából táplálkozik – maga a valóság elillan. A források ellenőrzése megszabja, hogy mit nem szabad állítani. A lehetséges állításokat azonban nem írja elő. A történészt [ilyenformán] negatív értelemben kötik a letűnt valóság dokumentumai.”³² S mi a helyzet vajon a struktúrákkal? „A tartósabb struktúrák, főként ha kívül esnek az egykori résztvevők tudatán, annál »hatásosabbak« lehetnek – vagy lehettek –, minél kevésbé merülnek ki egy tapasztalatilag tetten ért eseményben. Ez azonban kizárólag hipotetikusán állapítható meg.” Következésképpen, szól Koselleck összegzése, „az elbeszélte események fikcionalitásának a struktúrák szintjén azok hipotetikus természetű »realitása« felel meg”.³³

Mindez a legkevésbé sem gátolja azonban a történészt kutatómunkájában. Braudel korábban már taglalt felismerése esemény és struktúra döntő különbségéről történetesen egy olyan igény és remény bejelentésével párosult, hogy az eseménytől a struktúra felé forduló történészi tekintet nyitja meg az utat a valóság tudományos megismerése előtt. A történeti struktúrakutatás így kinyilvánított episztemológiai várakozására reflektál Paul Ricoeur azt firtatva, hogy miként utal vajon a valóságra a struktúra vitathatatlanul steril fogalma, amely mindig csak utólag, a történész elméjében keletkezik. Ricoeur szerint ez nem okozhat semmilyen különösebb elvi problémát. „A megélt tapasztalat számára, amely önmagából spontán módon nem hozza létre a többféle időtartamnak vagyis a tartamok különféle léptékének eszméjét, [...a struktúra kétségkívül konstrukció]. Ám ezek a konstrukciók feltehetően a szóban forgó jelenség természetéhez igazodnak, és ennek megfelelően egyáltalán nem tetszőlegesen vagy fiktívek.”³⁴ Úgy véli tehát a francia teoretikus, hogy a struktúrák *feltehetően*, más szóval: *hipotetikusán* számítanak csupán valóságos dolognak. E minőségükben

31 Koselleck, R.: Ábrázolás i. m. (10. jz.) 173.

32 Uo. 174.

33 Uo.

34 Paul Ricoeur: A történelem írása és a múlt megjelenítése. In: A történelem anyaga. Francia történelemfilozófia a XX. században. Szerk. Takács Ádám. L'Harmattan–Atelier, Bp., 2004. (Atelier Füzetek 6.) 197–198.

nem úgy referálják persze a valóságot, mint ahogyan az esemény fogalmának rutinszerű használata során korábban megszokhattuk.

A kérdés azonban, ami most ennél fontosabb számunkra, így szól: mennyire válik el élesen az esemény a struktúrától, és mi kapcsolatuknak a lényege? Magam, kutatói pályám kezdetétől, a struktúrák kutatására törekedtem, egy idő után azonban növekvő érdeklődéssel fordultam az eseményjellegű történelmi jelenségek felé. Ez okból is talán, főként azok az elméleti elgondolások tűnnek különösen érdekesnek számomra, amelyeket egyes társadalomtörténészek fogalmaznak meg. Ezek sorában is az egyik legtermékenyebb elképzelést ifj. William H. Sewell amerikai társadalomtörténész fejtette ki nemrégiben. Sewell kezdetben maga szintén struktúratörténészként vált ismertté, és csak később tért át az antropológiai történetírás művelésére.³⁵

A történelmi esemény mint struktúráképző erő

Mi mozgatja a struktúrákat, mitől és hogyan változnak meg az idők során? Ez a kérdés áll Sewell, a gyakorló történész elméleti érdeklődésének homlokterében. Álláspontja szerint a struktúrák fő, sőt egyedüli mozgatórugója az esemény, pontosabban szólva, a specifikusan *történelmi* esemény.³⁶

Teljesen a struktúráktól sem idegen az önmozgás képessége, mégis ritkán vagy sohasem keletkezik ebből gyökeresen új minőség. A történelmi esemény képes csupán kimozdítani a struktúrát önjáró mechanizmusából, új vágányra állítva ezáltal a dolgok későbbi menetét. Az esemény ugyanakkor nem közvetlenül a struktúrából ered, bár tagadhatatlan, hogy minden esemény egy meghatározott struktúra kondicionáló körülményeinek a kontextusában és annak jóvoltából bukkan elő, hogy esetenként vele szemben határozódják meg végül. Hogyan képzelhető el ez egyáltalán?

Sewell kiindulópontjául Anthony Giddens struktúrafogalma szolgál, amit némileg átalakít, hogy kijelenthesse: a történelmi ágens amellet, hogy elszenveddi és „mechanikusan” beteljesíti a struktúrából fakadó követelményeket, bizonyos fokú autonómiára is szert tesz, melynek birtokában képessé válik rá, hogy alkalomadtán megváltoztassa a struktúrát. A társadalom életét működtető sémák (*schematas*) ismeretében az ágens újrendezi (újrendezheti) a számára elérhető emberi és nem emberi erőforrásokat annak érdekében, hogy az érvény-

35 Ilyen minőségében mutattam be korábban Sewell történetírói munkásságát: *Gyáni Gábor*: Közösség és munkáradikalizmus. Történeti-antropológiai problémák. Valóság 27. (1984) 7. sz. 80–91.

36 Négy tanulmányban tisztázza a szerző a történelmi eseményt, valamint a struktúrát illető felfogását: Three temporalities: toward an eventful sociology; A theory of structure: duality, agency, and transformation; A theory of the event: Marshall Sahlins's „possible theory of history”; Historical events as transformations of structures: inventing revolution at the Bastille. In: *William H. Sewell, Jr.*: Logics of History. Social Theory and Social Transformation. University of Chicago Press, Chicago, 2005. (Chicago Studies in Practices of Meaning) 81–151., 197–270.

ben lévő struktúrától eltérő kontextusokra alkalmazhassa őket. Az emberi ágencia, jegyzi meg Sewell, az ágensnek az erőforrások felett gyakorolt ellenőrzéséből ered.³⁷

Akkor keletkezik tehát a történelmi esemény, amikor az erőforrásokat átrendezve a történelmi ágensek kulturális innovációt hajtanak végre. Ez a végső forrása a történelmi esemény újdonságának, sőt kétségtelen váratlanságának és a kiszámíthatatlanságának. Amikor ezzel a definícióval szolgál Sewell, nagy hasznát veszi Marshall Sahlins, a strukturális antropológus elképzelésének az esemény (és a struktúra) fogalmát illetően.³⁸

A történelmi esemény az a destabilizáló tényező, amely lehetőséget teremt valami új kibontakozására. A történelmi esemény váratlansága és kiszámíthatatlansága, a történelmi eseménynek az a tulajdonsága, hogy lehetetlen közvetlenül származtatni valamely struktúrából, a történelmi ágens és a történész számára egyaránt tudott dolog. Kossuth Lajos teszi a következő észrevételt két évtizeddel a magyar forradalom kitörése után: „A történelem logikája néha soká vesztegel, néha egy percz alatt századokat lép. Oly nagyokat lép, hogy a rövidlátó »ki hitte volna«-t kiált, s véletlenről beszél.”³⁹ A történelmi eseménynek ezt a jellegadó vonását emeli ki a historikus is ezúttal az első világháború kitörése kapcsán, imígyen. „Következményeit tekintve minél súlyosabb egy esemény, annál nehezebb visszakövetkeztetni az okaira. A 14-es háború sem kivétel a szabály alól. Senkinek sem sikerült igazán kimutatnia, hogy sorsszerűen benne rejlett volna a nagyhatalmak gazdasági vetélkedésében. Senki sem hiheti már, hogy az európai népek olyan kitörő lelkesedéssel fogadták, hogy akár kölcsönös nacionalista érzelmeik produktumaként is feltűntethető lenne. *Egyetlen olyan okozati sor sem magyarázza a kirobbanását, amely elősegítette a létrejöttét.*”⁴⁰

A történelmi esemény fogalma, összegezhethetjük, (1) nem az atomi létezőre, hanem a történészek szerteágazó szekvenciájára utal; (2) a történelmi esemény az a fajta történés, melyet már a kortársak is kellően jelentősként tartanak számon; (3) végül olyan kivételes történés, amely kiváltja a struktúrák *tartós* átalakulását.⁴¹

37 Uo. 144.

38 *Marshall Sahlins*: Islands of History. University of Chicago Press, Chicago, 1985. Sahlins koncepcióját könyve egyik fejezetében külön is rekonstruálja és elemzi a szerző: *Sewell, W. H.*: i. m. (36. jz.) 197–224.

39 *Kossuth Lajos*: Felelet másoknak (Turin, 1868. december 24.). In: *Kossuth Lajos iratai*. VIII. S. a. r. Kossuth Ferenc. Bp., 1900. 203–204. Pajkossy Gábor hívta fel a figyelmemet a szövegre, ezúton is köszönetet mondok szívességéért.

40 *François Furet*: Egy illúzió múltja. Esszé a 20. század kommunista ideológiájáról. Európa, Bp., 2000. (Memoria Mundi) 62. Kiemelés tőlem.

41 *Sewell, W. H.*: i. m. (36. jz.) 228.

A Bastille ostroma mint történelmi esemény megkonstruálása

Nem követjük nyomon összes részletében a tétel bizonyítása végett előadott történeti esettanulmányt, amelyben a Bastille bevételének és lerombolásának epizódja hivatott fémjelezni a történelmi esemény inkarnációját. Egy-két mozzanatot ki kell azonban emelni belőle. Mindenekelőtt azt, hogy a strukturális átalakulás előtt szabad utat nyitó váratlan, szinte minden előzmény nélküli esemény nem pontszerű, vagyis gyors lefutású történés. Ha a történelmi esemény egyik jellemző kritériuma, hogy döntő változást idéz elő a struktúrában, magától értetődik, hogy e hatás kifejtéséhez rövidebb-hosszabb idő elteltére van szükség. A történelmi esemény elindítja az érvényben lévő struktúra (vagy inkább struktúrák) bomlási folyamatát; ebben a pillanatban az ágensek még többnyire bizonytalanok azt illetően, hogy mi történik valójában. Ez rendszerint a feledés homályába vész azonban utóbb, ezért nem is tűnik fel többé, hogy bizonyos idő után nyerte (nyerhette) el csupán a nagy hatású esemény azt a történelmi jelentést, amit később tulajdonítanak neki. Ráadásul az esemény *jelentőségének* a tudata és különösen a történészek pillanatában az eseménynek tulajdonított *jelentés* szinte mindig eltér attól, ahogyan majd utólag gondolnak rá. Kézenfekvő példát idézve, adott forradalom, helyesebben utóbb forradalomként azonosított történelmi esemény történetírói értelmezése szinte magától értetődően ruházta fel forradalmi tudattal az ágenseket, holott ritkán vagy egyáltalán nem feleltethető meg ez a tudatállapot a primer történelmi tapasztalatnak.

Térjünk még vissza rövid időre a Bastille bevételének forradalmi epizódjához, amelyben úgymond történelmi esemény manifesztálódott. A Párizs belvárosában álló, ez időben már csupán börtönként használt erődítmény erőszakos bevétele egyáltalán nem számított a maga idejében kivételes eseménynek. Pontosabban: egyetlen epizódja volt csupán a francia forradalom kirobbanását kísérő, napokon át tartó erőszakhullám eseménysorának. Mi emeli ki akkor vajon a Bastille bevételével járó erőszakos megmozdulást az előtte lévő vagy a rá következő napokon szünet nélkül zajló erőszakos tömegakciók szakadatlan sorából; mi avatja történelmi eseménnyé ezt az egyetlen epizódot a történelmi emlékezet francia és nem csupán francia világában? Az ennek vajon az oka, hogy a Bastille-t megostromló tömeget hatotta volna át a történelemben első alkalommal a (modern) forradalom öntudata, mely tudat aznap reggel még hiányzott az Invalidusok palotáját ostromló, már akkor és ott is fegyver után kutató tömegből vagy a július 12-e óta folytonosan randalírozó párizsiakból? Ez a feltevés aligha állja meg a helyét.

Sewell szerint az lehet a dolog nyitja, hogy a szóban forgó epizód bizonyos idő elteltével szerezte meg csupán a forradalmi jelentőség rangját, elnyerve ezzel a forradalom jelentését is. Ahhoz, hogy ez bekövetkezhesen, számos más eseménynek kellett ezzel egy időben történni, és az eseményszekvenciák együttes hatására nyerhette el végül július 14. a forradalom címkéjét. Azt követően,

hogy XVI. Lajos levonta július 14-e számára életbevágóan fontos tanulságát, és visszarendelte csapatait a városból, a Nemzetgyűlés úgy találta, nem fenyegeti többé veszély ekként megnőtt hatalmi legitimitásában. Semmi nem utal azonban arra, hogy a Bastille bevételében közvetlenül részt vevő aktorok az utóbb történelmiként aposztrofált eseményt forradalmi tudattal, a forradalmi ethosz jegyében élték volna át.

Tegyük gyorsan hozzá: a fogalom ez időben még nem is létezett az utóbb neki tulajdonított transzkontextuális és ideológiai jelentésében, úgy, ahogyan ma értjük a forradalom (modern) fogalmát. S ha netán akadtak is kis számban olyanok, akik már akkor és ott ebben az értelemben gondoltak a Bastille bevételének eseményére, azok sem azok közül kerültek ki, akiknek személyesen is köztük volt a tömegakció végrehajtásához. Bizonytalán Duc de la Rochefoucauld sem azt értette a kifejezésen, amikor vele jelölte meg az események értelmét a XVI. Lajossal folytatott állítólagos beszélgetésében, hanem a *revolutio* megszokott értelmében használta a szót; s ezzel a király evilági hatalmánál magasabb rendű természeti erő ciklikus mozgására utalt a már bevett gondolati hagyománynak megfelelően.⁴²

Ezt a feltételezést Sewell elemzésének egy további argumentuma is alátámasztja, hogy tudniillik a Bastille forradalmi eseményként el- és felismert korabeli jelentősége, ebbéli jelentése az eseményt követő hetekben derült ki csupán. Ráadásul ekkor sem a Bastille ostromlói jöttek rá, hogy forradalmat robbantottak ki július 14. délutánján, hanem másoknak jutott a felismerés dicsősége. Így jutunk el végül az esemény mint olyan temporalitásának a kérdéséhez.

Meddig tart vajon egy esemény? Hagyományos felfogás szerint rövid ideig. Mindez azzal az implicit feltételezéssel szokott összekapcsolódni, hogy az eseményakció kitervelőiben (ha vannak egyáltalán ilyen ágensek) és végrehajtóiban a cselekvés során is már tudatosul az esemény mint történelemformáló erő kivételes jelentősége és ekként való jelentése. Sőt valójában éppen ez az intenció vezeti őket szokatlan cselekedetükben.⁴³ A Bastille bevételével foglalatostkodó randalírozókról a legnagyobb jóhiszeműséggel sem állítható azonban, hogy tudatában lettek volna ennek az állítólagos ténynek. A július 14-i esemény ugyanis a rá következő napok során nyerte el ténylegesen történelmiként megkülönböztetett rangját, midőn a Nemzetgyűlés ily értelemben foglalt állást az ügyben.

S mi indította vajon a Nemzetgyűlés tagjait azon elhatározásukra, hogy a forradalom kitöréseként értékeljék a július 14-e délutánján és éjszakáján történt erőszakos eseményeket? Azok a tapasztalati tények játszottak itt közre, amelyek a király meghátrálásában kulminálódtak, egyúttal egy új hatalmi konstelláció ki-

42 Hannah Arendt: A forradalom. Európa, Bp., 1991. 61. Ebben az összefüggésben fontos továbbá: Reinhart Koselleck: A forradalom újkori fogalmának történeti kritériumai. In: *Uő: Ábrázolás i. m.* (10. jz.) 75–97.

43 Vö. ugyanakkor: „*Revolutiók nem csináltak, hanem csinálódnak.*” Kossuth Lajos: Az 1866-i válaszfelirat ellen. In: Kossuth Lajos iratai. VII. S. a. r. Kossuth Ferenc. Bp., 1900. 344–345. Kiemelés az eredetiben.

alakulásának a lehetőségére vetettek fényt a 14-i zavargások közvetlen következményei gyanánt. Önmagában, ha nem szól közbe a *kulturális innováció*, ez sem lett volna elegendő az átkategorizáláshoz; július 14. ugyanis kizárólag a kulturális innováció jóvoltából nyerhette el végül a forradalom fogalmába sűrített megkülönböztetett jelentését. Arra „döbrentek rá” ennyi idő elteltével a politikusok, hogy több történt ezúttal annál, mint hogy a nép egyszerűen ellenszolgált a királyi akaratnak. Erre ugyanis más alkalommal, sőt viszonylag gyakran sor került korábban is; történetesen a július 14-e előtti, majd az azt követő napokon szintén megtörtént a dolog. Ekkor azonban, állították a Nemzetgyűlés tagjai, a népfelleg elvének, a nemzet akaratának a manifesztációjaként került rá sor. A kulturális innováció jegyében akként értékelték tehát a politikus ágensek július 14-ét, mint egy új struktúra megteremtésének az indító aktusát.

Ahhoz, hogy a politikusok így döntsenek, legalább nyolc-tíz napra volt szükség a Bastille bevételét követően: 1789. július 20-án és kivált 23-án jutottak a Nemzetgyűlésben üléselő képviselők – politikai pártállásra való tekintet nélkül – arra a közös belátásra, hogy a július 14-i események hatására a politikai hatalom szuverenitása a királyról átszállt az általuk képviselt nemzetre. A jelentéstulajdonítás folyamata a július 14. és 23. közötti időben ment végbe, midőn a király meghátrálását a hatalom természetében beállt gyökeres változásként ismerték fel, és forradalomként tudatosították a Nemzetgyűlésben ténykedő politikusok. Az ekkor már egyértelműen történelmi súlyúnak tekintett eseményt, megítélésük szerint, a Bastille bevételének és lerombolásának csupán néhány órás epizódja teremtette vagy testesítette meg. Ez utóbbi kétségkívül pontszerű történés volt, az eseménynek mint történelmi entitásnak a fogalma viszont egy több napon át elhúzódó mentális folyamat eredményeként kristályosodott ki végül.

A március 15-i pesti események tapasztalata és forradalmi mibenléte

Nézzünk végül egy beszédes hazai példát, 1848. március 15-ét, amely modern kori történelmünk egyik legnevezetesebb történelmi eseménye. Ha a francia forradalom menetében nyolc-tíz nap kellett ahhoz, hogy az utóbb történelmi jelentőségre emelkedő epizód megváltoztathassa a hatalmi struktúrát *az ágensek bizonyos körének a belátása révén*, Magyarországon közel egy hónapra volt ehhez szükség. „A magyar nemzet szabadsága e naptól kezdődik. A nemzet történetében ez volt az epochális nap. [...]A] nép fölbredett, a nép követelte századok óta megtagadott jogait, a nép kivitta jogait, miknek lánczait legközelebb találta.” *Az Életképek* március 19-i, a március 15-i napról szóló, feltehetően Jókai Mór által írt terjedelmes beszámolójának⁴⁴ a hangütése és a retorikája egyaránt a nap

44 Március 15-e. Forradalom vér nélkül. In: 1848–49 a korabeli napilapok tükrében. Összeáll. Bay Ferenc. Officina, Bp., 1943. (Officina Könyvtár 36/38.) 13.

történéseinek kivételes fontosságába vetett korabeli meggyőződést fejezi ki. Ezt a meggyőződést nem tekinthetjük azonban többnek valamiféle anticipációs jelentéstudajdonításnál. Hiszen tudjuk, hogy az idézetben foglalt tényállítás, miszerint „a nép kivítta jogait”, nem fedi a valóságot, merő óhaj volt csupán, amely hatásosan nyert megfogalmazást a 15-i pesti tömegmozgalom során. A magyar forradalom „győzelme”, a bécsi császári hatalom meghátrálása, a magyar forradalmi követelések intézményes elismerése közel egy hónap múlva történt meg csupán.

A rendi diéta bécsi küldöttsége, a pesti eseményektől is ösztönözve ekkor éppen még csak fogalmazta a császárhoz intézendő követeléseket, amik közé a magyar miniszterelnök kinevezése is bekerült már akkortájt. A pesti eseményeket követő lázas országgyűlési napokon egyre-másra dolgozták ki a pozsonyi diétán a polgári hatalmi és szociális struktúra főbb tartalmi elemeit, beleértve a jobbagyfelszabadítást is.⁴⁵ A pesti tűzfészek kétségkívül folyamatosan nyomás alatt tartotta az alkotmányos átalakulás pozsonyi ágenseit, az országgyűlést. Petőfi Sándor *Dicsőséges nagyurak* című gyűjtő hatású költeményének a mozgósító erejére támaszkodva a márciusi ifjak állítólag 40 ezer emberrel terveztek tüntetni a Rákos mezején. A tervezett esemény álhíre riasztóan hatott Pozsonyban és Bécsben egyaránt.⁴⁶ Némi huzakodás után a bécsi udvar április 11-én szentesítette végül a Pozsonyban megalkotott új törvényeket, s ezzel Magyarország „hasonult” Nyugat-Európa polgári nemzetállamaihoz.

A 15-i pesti eseményeket és a bécsi döntést közel egy hónap választotta el azonban egymástól, s éppúgy mint a francia forradalmat, a magyar forradalmat is az események időben elhúzódó szekvenciája alkotta. Ráadásul a kortársak is eltérő jelentéseket társítottak március 15-éhez. A márciusi ifjak némelyike, mindenekelőtt a nap hőse, Petőfi Sándor vitathatatlanul forradalmi tudattal élte át és csinálta végig 15-ét. A költő naplójából idézek: „Ma született a magyar szabadság, mert ma esett le a sajtóruha a bilincs [...]. Üdvez légy születésed napján, magyar szabadság!”⁴⁷ Így zárja végül a nappal kapcsolatos naplóbejegyzéseit Petőfi: „Ez volt március 15-ke. Eredményei olyanok, melyek e napot örökre nevezetessé teszik a magyar történetben.”⁴⁸

Petőfi március 15-ével kapcsolatos élményvilága sajátos és egyedi: a forradalmi romantikától eltelt költő valamiféle anticipációs tapasztalat jegyében tudatosítja magában a nap kivételes jelentőségét, az akkor történtek jelentését. Március 17-i naplóbejegyzései árulkodnak erről. „Évek óta csaknem kirekesztőleges olvasmányom, reggeli és esteli imádságom, mindennapi kenyerem a francia forradalmak története, a világnak ez új evangélioma, melyben az emberiség második megváltója, a szabadság hirdeti ígét. [...] Így vártam a jövődöt, vár-

45 Vö. Varga János: A jobbagyfelszabadítás kivívása 1848-ban. Akadémiai, Bp., 1971. különösen 125–167.

46 Uo. 94–124.

47 Lapok Petőfi Sándor naplójából. In: *Petőfi Sándor: Összes prózai művei és levelezése*. Szépirodalmi, Bp., 1960. 402.

48 Uo. 409.

tam azt a pillanatot, melyben szabadsági eszmém és érzelmeim, szívemnek ezen elkárhozott lelkei elhagyhatják a börtönt, kinszenvedésök helyét... vártam a pillanatot; nemcsak reméltem, de bizton hittem, hogy el fog jönni.”⁴⁹ Ilyen „vá-
rakozási horizont” (Koselleck) esetén szükségképpen forradalomként konceptua-
lizálódhat csupán a március 15-i események korabeli ágensi tapasztalata.

Mások viszont, a Petőfiéhez fogható anticipáció hiányában távolról sem telje-
sen így értették, nem ezen a módon tudatosították a forradalom, helyesebben a
15-én történtek élményét. Nem csak Kossuth érezte és gondolta úgy, hogy jóval
kisebb március 15. pesti eseményeinek a forradalmi változások előidézésében ját-
szott történelmi szerepe annál, mint amivel Petőfi és a hozzá hasonló rajongók fel-
kívánják ruházni. De a márciusi ifjak közül sem mindenki adta át magát maradék-
talanul a forradalmi apoteózis igézetének. Beleolvasva az eseményekkel közel egy
időben, alig néhány nappal a 15-i eseményeket követően napvilágot látott újság-
cikkekbe, érzékelhető, hogy ezen írások szerzői a ma általunk elvárhatónál jóval
kevésbé tulajdonítanak kifejezetten forradalmi színezetet a 15-i pesti tömegak-
cióknak. Az *Életképek* már idézett beszámolója szerint például a nemzetőrség
azonnali megszervezése volt a forradalmi nap egyik legfontosabb eredménye; így
meg lehetett ugyanis előzni a népi anarchia kitörését és későbbi állandósulását.
„A csend és béke forradalom mellett oly jó lábon áll, mint még soha. A boltok ki-
rakatai nyitvák, a vásár rendben foly, a nemzetőrök minden utcában portyáz-
nak.” Új rend jött létre a forradalom sodrában, és a nevezetes napon „egy csepp
vér elfolyása nélkül ki tudta vívni” a nép a jogait, mely nép „önmagát [a] saját
becsérzete által hagyja [ezennel] kormányozni”. A forradalmi lelkesültség, hang-
súlyozza a cikkíró, nem lépte túl az illendőség határait, azok, akik a forradalmat
megyívták, „a lelkesülés szent percében sem feledkeztek meg a kötelességekről,
mikkel magányosok személyi és vagyónbátorságának tartoztak”.⁵⁰ Nem csupán az
Életképek, hanem a *Pesti Hírlap* beszámolóját jegyző cikkíró is azt emeli ki március
18-án megjelent beszámolójában, hogy „a nép éjfél tájig sűrűn hullámozott az
utczákon, mindazáltal sehol semmi botrány, semmi rendetlenség”.⁵¹

A március 15-ét forradalomként, ennél fogva történelmi eseményként elkön-
yelő köztudat genezise szempontjából döntő súlya van a nappal kapcsolatban szin-
te nyomban meginduló kommemorációs gyakorlatnak. 1849. március 15-e a
kommemoráció kezdő dátuma, és 1860. március 15-e az egyik legfontosabb to-
vábbblendítő epizódja. A kollektív emlékezeti megerősítés további és szakadatlan
eseménysora, az azóta több-kevesebb intenzitással gyakorolt megemlékezési szer-
tartások máig tartó sorozata gondoskodik végül arról, hogy fennmaradjon
március 15. történelmi jelentőségének a tudata, és ne szűnjön meg a nap forradalmi
eseményként való folytonos számon tartása.⁵²

49 Uo. 403.

50 1848–49 a korabeli napilapok tükrében i. m. (44. jz.) 20.

51 Uo. 26.

52 A kérdés részletezését ld. *Gyáni Gábor*: Történetírás: a nemzeti emlékezet tudománya? In: *Uő*:
Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Napvilág, Bp., 2000. 113–127.

Az egyes történészek által „törvényes forradalomnak” is nevezni szokott 1848-as magyarországi eseménysor⁵³ pesti napjának az eseményeit, az ágensi tapasztalatok figyelembevételével akár még az illendő vagy az önmegtartóztató forradalom címkéjével is elláthatjuk a történelmi értékelés során.

*

Mit mondhatunk ezek után a történelmiként számon tartott esemény, valamint a struktúra kapcsolatáról? Az esemény e megnyilatkozása (1) nem kifejezetten pontszerű történet, hanem kaotikus eseményepizódok együttese, amely utólag ölti csupán magára a teleologikus meghatározottság jellegét; (2) az eseményt alkotó cselekmények egymással összefonódó és egymást követő sorozata rövid időtartamú történet, az eseményszekvenciák ellenben némileg elhúzódnak az időben; (3) egy adott esemény történelmi jelentőségét nem feltétlenül és nem is mindig a történelmiként feltüntetett cselekedetek primer ágensi tapasztalata, sokkal inkább a rövidebb-hosszabb ideig tartó konceptualizációs folyamat teremti meg, amit a gyors lefolyású esemény vagy eseménysor indít útjára. A konceptualizálás folyamatában azt értékeli (és méltányolják) a történelmi ágensek, hogy az adott esemény döntő módon járult (járulhatott) hozzá a fennálló struktúra megváltoztatásához; az e téren betöltött szerepéből *következtetnek azután vissza* az esemény kivételes jelentőségére és sajátos jelentéstartalmára. Végül: a struktúra, amely olykor maga is gyors lefutású eseménnyé alakul át, éppúgy kiválthatja a vele adekvát emberi tapasztalatot, mint ahogyan az eseménnyel is szükségképpen együtt jár a történetek közvetlen élményszerűsége. Ez a módfelett sajátos, ha nem is éppen *történelmi*, de mindenképpen *történelmi* tapasztalat az életvitel egyéni és közösségi stratégiáiban, a diszpozicionális tapasztalat közegében nyilvánul meg, ami a múltbeli mentalitások történelmi megismerésével tárul fel az utókor számára.

Struktúra és esemény kölcsönösen feltételezik tehát egymást, sőt alkalmanként át is alakulnak egymásba, hogy ezáltal biztosítsák a társadalom múlt- és jelenbeli életéhez múlthatatlanul szükséges dinamikát.

GÁBOR GYÁNI

HISTORICAL EVENT AND STRUCTURE: THE CONTROVERSIAL NATURE OF THEIR RELATIONSHIP

The problem of whether the object of the historian's inquiry and its conceptual foundation is the event or structure, has always been a real watershed and continues to be so. Historiography has traditionally narrated past events. Yet in the 20th century the historians of the *Annales* school introduced structural history writing. According to Fernand Braudel, event and structure can be distinguished in terms of duration: whereas an event is a happening of short duration, structure can only be interpreted in the sphere of *longue durée*. This approach has by now been crystallized into a dogma.

⁵³ *Deák István: Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben. Gondolat, Bp., 1983.*

Historical philosopher Reinhart Koselleck also operates with the conception of historical experience, maintaining that while an event happening in the order of chronological time can be experienced personally, structure can only manifest itself as a generational experience. Later he adds that whereas an event is generally narrated, structures are described, that is, analysed.

Yet the question emerges of what an event is. According to Raymond Aron, an event cannot be grasped solely by the experience which corresponds to it. For he argues that no elementary events, only sequences of events exist. And if there are no elementary, atomic events, no event can directly be experienced. And to what extent can event and structure be distinguished from each other, and what does their relationship essentially consist of? On the basis of the concept of the event elaborated by William H. Sewell, Jr., it can be stated that a historical event is a multilinear, longterm sequence of happenings which results in the durable transformation of structures. Such an event is perceived by contemporaries, that is, historical agents, as important. An event is thus not a point-like happening but a longer chain of happenings, which acquires its own historical meaning in the course of, and as the final result of, the process of conceptualisation. This thesis is underpinned by two case studies: the analyses of the siege of the Bastille (14 July 1789) as a historical event presented by Sewell, and of the revolution of Pest on 15 March 1848 provided by the author, along the criteria set out above.

